

Türkiye’de Çalışma Paradoksu Var mı? Çalışma Süresi ile İstihdam İlişkisi Üzerine Bir İnceleme¹

Musa Öztürk²

Özet

Çalışma, emeğin üretim sürecine katılımını ifade eden temel bir kavram olup tarih boyunca biçim değiştirerek süregelen bir olgudur. Kapitalist üretim süreci ve neoliberal politikalar doğrultusunda “çalışma”, karşılığının emek piyasalarında belirlendiği bir girdi olarak kabul edilmeye başlanmıştır. İlgili literatürde konu genellikle istihdam, işsizlik, enflasyon ve ekonomik büyüme göstergeleri çerçevesinde ele alınırken, haftalık fiili çalışma süreleri ile iş başında olanların sayısı arasındaki dinamik ilişki büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Bu çalışmada Türkiye örneğinde söz konusu ilişki, asimetrik ve zamanla değişen Toda–Yamamoto Bootstrap nedensellik testi kullanılarak incelenmiştir. Bulgular, çalışma süreleri ile iş başında olanlar arasındaki ilişkinin dönemsel olarak değişebildiğini ve özellikle fiili çalışma sürelerindeki azalışların istihdamı artırabildiğini göstermektedir. Ayrıca çalışmada, uzun çalışma saatlerinin istihdamı dışlayıcı etkiler doğurabildiği; diğer bir ifadeyle “çalıştıkça işsiz kalma” anlamına gelen “çalışma paradoksu”nun belirli konjonktürlerde geçerli olabildiği ve kadın ile erkek istihdamının bazı dönemlerde birbirini ikame edebildiği tespit edilmiştir. Bu bulgulardan hareketle çalışma, emek piyasası politikalarının çalışma süreleri ve iş başında olma durumu dikkate alınarak şekillendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

1. Giriş

“Çalışma” insan emeğini üretim sürecine katma sürecidir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde en büyük sosyoekonomik ve politik sorunlardan biri olan istihdam/işsizlik sorunu “çalışma” kavramı üzerinde yeniden ve derinlemesine araştırmaların yapılması ihtiyacını şekillendirmektedir.

1 Bu çalışma yazarın “Türkiye’de Haftalık Ortalama Fiili Çalışma Süreleri Dinamikleri Üzerine Bir İnceleme” başlıklı çalışmasından ilhamla farklı amaç, veriseti ve analiz yöntemleri ile geliştirilerek hazırlanmıştır.

2 Doç. Dr., Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü
E-Posta: musaozturk@isparta.edu.tr ORCID: 0000-0002-0902-5787

19. yüzyıl itibariyle başkalaşan üretim süreci sonunda “çalışma” kavramı büyük ölçüde değişmiş, zaman içinde uluslararası kuruluşlar ve ulusal/yerel idarelerce çalışmanın standartları sosyal adalet merkezinde oluşturulmaya çalışılmıştır (Yıldırım, 2011: 33-34). Özellikle piyasa merkezli yaklaşımın benimsendiği Washington Uzlaşısı sonrasında diğer piyasalarda olduğu gibi emek piyasasında da kamu müdahalelerinin en aza indirilmesi ve rekabete işleme fırsatı verilmesi anlayışının kabul görmesiyle birlikte (Şen, 1998, Şen, 2005a; Şen, 2005b; Lee, McCann and Messenger, 2007: 7) emeğin katkısı ve değeri piyasada belirlenir hale gelmiştir (Mütevellioğlu, 2009: 9). Çeşitli zorlukları beraberinde getiren bu süreçte emeğin fiili çalışma koşulları ve ücretler dalgalanmaya uğramış ve yapısal sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

İlgili literatürde tartışmalar genel olarak istihdam düzeyi, işsizlik oranı ile üretim, tüketim ve milli gelir arasındaki ilişkiye yoğunlaşırken fiilen çalışılan haftalık süreler ile iş başında olanların sayısı arasındaki dinamik ilişki büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Oysa özellikle uzun çalışma saatleriyle öne çıkan ülkelerde, daha fazla çalışmanın istihdamı artırıcı mı yoksa ikame edici mi olduğu sorusu hem teorik hem de politika açısından kritik bir öneme sahiptir.

Bu açığı gidermek üzere yapılan bu çalışmada, Türkiye özelinde haftalık ortalama fiili çalışma süreleri ile iş başında olanlar arasındaki ilişki zaman serisi yöntemleriyle incelenmekte, “çalışma süreleriyle iş başında olanların sayısı arasında bir paradoks var mı” sorusuna cevap aranmaktadır. Bu çerçevede çalışma, çalışma süresi ile istihdam arasındaki ilişkinin yönünü ve zaman içindeki değişimini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Üç bölümden oluşan araştırmanın devam eden bölümünde kullanılan veriler ve uygulanan metotlar tanıtılmakta ve sonrasında ampirik bulgulara yer verilmektedir. Sonuç bölümünde ise bulgular değerlendirilmekte ve politika önerilerinde bulunmaktadır.

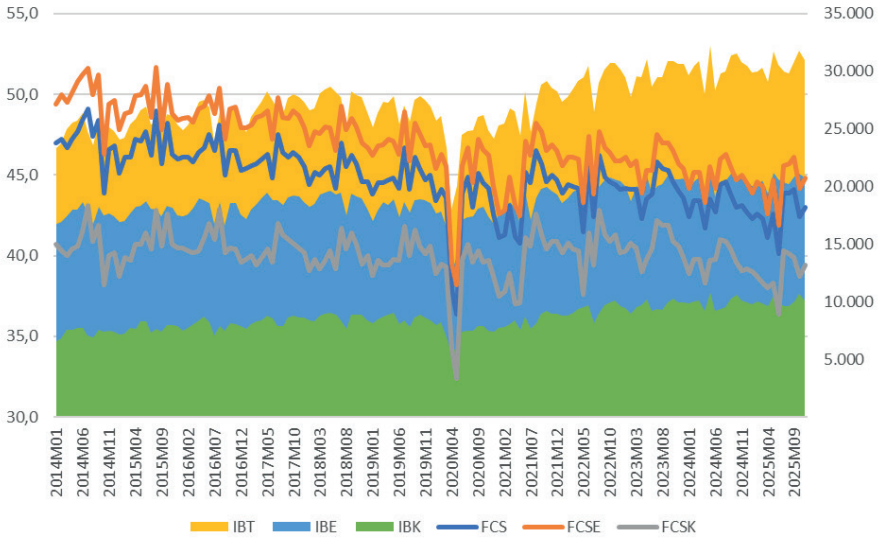
2. Veri, Metodoloji ve Ampirik Bulgular

Çalışma ve istihdam dinamiklerinin sorgulandığı bu çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu’ndan (TÜİK) alınan 2014M01-2025M11 dönemine ait aylık haftalık ortalama fiili çalışma süresi ile işbaşında olanların sayısı arasındaki ilişki incelenmektedir.

Tablo 1. Analizlerde Kullanılan Değişkenler ve Açıklamaları

Değişken	Açıklama
FCS	Haftalık Ortalama Fiili Çalışma Saati (log)
FCSE	Erkeklerde Haftalık Ortalama Fiili Çalışma Saati (log)
FCSK	Kadınlarda Haftalık Ortalama Fiili Çalışma Saati (log)
IBT	İşbaşında olan toplam istihdam sayısı (log)
İBE	İşbaşında olan erkek istihdam sayısı (log)
İBK	İşbaşında olan kadın istihdam sayısı (log)

Grafik 1'de sol sütunda haftalık ortalama fiili çalışma saatleri yer alırken sağ sütunda işbaşında olanların sayısı yer almaktadır. COVID19 salgını sürecinde yaşanan kapanmaların çalışma atmosferini etkilediği açık bir şekilde görülmektedir. Ayrıca çalışma sürelerinin dönem içinde azalan trendde hareket ettiği, buna karşın işbaşında olanların sayısının artma eğiliminde olduğu görülmektedir.

Grafik 1. Değişkenlerin Zaman İçinde Gelişimi

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	Ortalama	Medyan	Çarpıklık	Basıklık	Gözlem S.
FCS	3.80	3.80	-1.05	6.01	143
FCSE	3.85	3.85	-0.77	4.68	143
FCSK	3.69	3.69	-1.93	11.59	143
IBT	10.21	10.22	-0.79	5.32	143
IBE	9.84	9.84	-1.20	7.47	143
IBK	9.05	9.05	-0.34	3.21	143

143 gözlemden oluşan serilerin tamamının asimetrisi negatiftir ve normale göre sivridir. Serilere ait Augmented Dickey-Fuller (ADF, 1979-1981) ve Phillips-Perron (PP, 1988) birim kök testi sonuçları tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3. ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

		Sabit		Sabit+Trend			Sabit		Sabit+Trend	
		t-ist.	olslk d.	t-ist.	olslk d.		t-ist.	olslk d.	t-ist.	olslk d.
ADF	FCS	-3.76	0.00	-7.78	0.00	d(FCS)	-8.30	0.00	-8.27	0.00
	FCSE	-3.31	0.02	-7.90	0.00	d(FCSE)	-7.85	0.00	-7.83	0.00
	FCSK	-7.01	0.00	-7.25	0.00	d(FCSK)	-16.79	0.00	-16.73	0.00
	IBT	-4.12	0.00	-5.65	0.00	d(IBT)	-15.70	0.00	-15.64	0.00
	IBE	-3.43	0.01	-6.08	0.00	d(IBE)	-16.79	0.00	-16.73	0.00
	IBK	-3.53	0.01	-5.21	0.00	d(IBK)	-9.68	0.00	-9.64	0.00
PP	FCS	-5.47	0.00	-7.89	0.00	d(FCS)	-30.91	0.00	-30.78	0.00
	FCSE	-4.96	0.00	-8.10	0.00	d(FCSE)	-31.89	0.00	-31.80	0.00
	FCSK	-7.01	0.00	-7.18	0.00	d(FCSK)	-35.86	0.00	-35.78	0.00
	IBT	-3.78	0.00	-5.52	0.00	d(IBT)	-47.28	0.00	-46.50	0.00
	IBE	-4.43	0.00	-6.05	0.00	d(IBE)	-58.29	0.00	-58.37	0.00
	IBK	-3.38	0.01	-5.05	0.00	d(IBK)	-24.95	0.00	-24.47	0.00

Geleneksel birim kök testleri olan ADF ve PP sonuçlarına göre seriler düzeyde durağandır. Buradan hareketle değişkenler arasında nedensellik ilişkisi Granger (1969) Nedensellik testi yerine durağanlık mertebeleri farkını ve eşbütünleşme ilişkilerini sorgulamaya gerek görmeyen Toda-Yamamoto (TY-1995) bazlı olan yaklaşım benimsenmiştir. TY testinde sağlam sonuçlar elde edebilmek için Hacker-Hatemi J (2006)’nin kullandığı Bootstrap yöntemi modele dahil edilmiş ve ayrıca değişkenlerdeki şokların etkileşimini incelemek üzere asimetrik yaklaşım ve zaman içindeki değişimleri yakalamak için de Balçılar vd. (2010) yönteminde olduğu gibi Kayan Pencere (Rolling Window) yöntemi birleştirilerek kullanılması tercih edilmiştir.

Asimetrik Zamanla Değişen Bootstrap Toda-Yamamoto Nedensellik Testi (Asymmetric Time-Varying Bootstrap Toda-Yamamoto Causality Test - ATVBTYCS)

Toda-Yamamoto testinde iki değişkenli bir incelemede, Y_t ve X_t arasındaki nedensellik genişletilmiş VAR($p+d_{max}$) modeli denklemi aşağıdaki gibidir. Burada p : optimal gecikme uzunluğu, d_{max} : modeldeki en yüksek bütünleşme derecesi, ε_t ve

u_t : hata terimleridir.

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{p+d_{max}} \alpha_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^{p+d_{max}} \beta_i X_{t-i} + \varepsilon_t$$

$$X_t = \gamma_0 + \sum_{i=1}^{p+d_{max}} \gamma_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^{p+d_{max}} \delta_i Y_{t-i} + u_t$$

Temel hipotez “ H_0 : X , Y ’nin Granger nedeni değildir” şeklindedir ve elde edilen Wald istatistiği parametrik olmayan bootstrap yöntemiyle bulunan kritik değerlerinden büyüğe anlamlı kabul edilir ve sıfır hipotezi reddedilir.

Asimetrik yaklaşım için Granger ve Yoon (2002) ve Hatemi-J (2012) testlerindeki yöntem benimsenerek seriler ayrıştırılır:

$\Delta x_t = \Delta x_t^+ + \Delta x_t^-$ $\Delta x_t^+ = \max(\Delta x_t, 0)$, $\Delta x_t^- = \min(\Delta x_t, 0)$ Böylece kümülatif şoklar (bileşenler):

$$x_t^+ = \sum_{i=1}^t \ddot{A}x_i^+, x_t^- = \sum_{i=1}^t \ddot{A}x_i^-$$

Burada $x^+ \rightarrow y^+$ (PP), $x^+ \rightarrow y^-$ (PN), $x^- \rightarrow y^+$ (NP) ve $x^- \rightarrow y^-$ (NN) olmak üzere dört farklı nedensellik sorgusu oluşur. Burada PP pozitif şoklardan pozitif şoklara doğru ve NP’de negatif şoklardan pozitif şoklara doğru nedenselliği ifade etmektedir. Aynı ayrıştırmalar y_t için de yapıldığında dört nedensellik sorgusu daha bulunur. Elde edilen bu yeni serilerle Kayan Pencereler (Rolling Window) yaklaşımı uygulanır. Pencere uzunluğu h olmak üzere, her alt örneklem için $[t, t+h-1]$ aralığında yukarıda açıklanan tüm testler yeniden tahmin edilir ve her pencere için Efron (1979) yöntemiyle elde edilen **bootstrap p-değerleri**, “ $p_t < 0.10 \rightarrow$ nedensellik vardır” zaman eksenini boyunca grafik üzerinden gösterilir ve

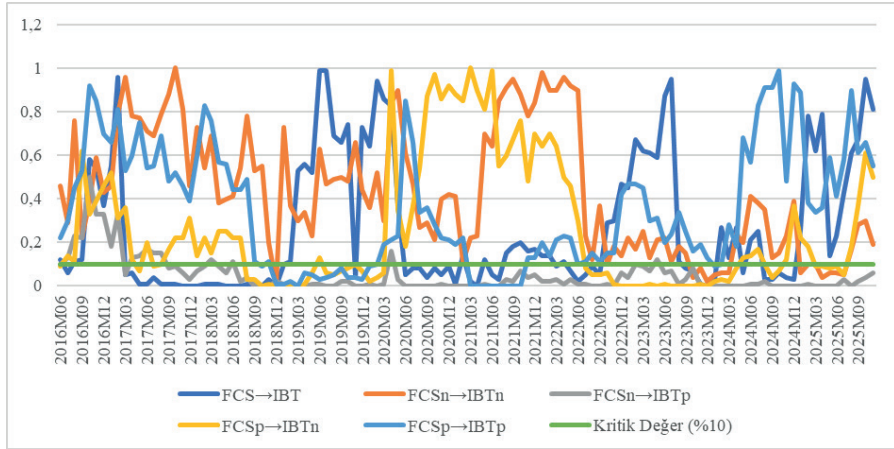
seriler arasındaki nedensellik ilişkisinin zaman içindeki değişimleri tespit edilmiş olur.

Ampirik Bulgular

Analizler bulguları sırasıyla grafikler üzerinden sunulmaktadır. Anlamlı nedensellik ilişkileri %10 anlam düzeyini işaret eden kritik değer çizgisinin altında olanlardır.

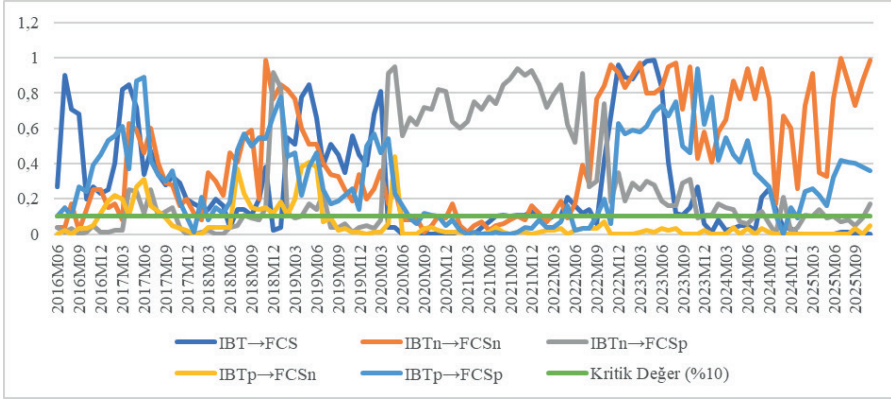
FCS ile IBT arasındaki nedensellik ilişkisi belli dönemlerde anlamlıdır ancak özellikle 2025 yılında anlamsız hale gelmektedir. Pozitif ve negatif şoklar açısından bakıldığında ise en kararlı nedensellik ilişkisinin FCSn→IBTp arasında olduğu, onu da FCSp→IBTn ilişkisinin takip ettiği görülmektedir. Çalışılan süredeki azalmanın işbaşında olan sayısını pozitif etkileyeceğini işaret eden FCSn→IBTp ilişkisi pratik hayatta tutarlıdır. Buna karşılık çalışılan süredeki artışların işbaşında olanların sayısında düşüşe (FCSp→IBTn) neden olduğuna dair nedensellik sonuçları ise çalıştıkça işten ayrılmaya işaret eden çalışma paradoksunun belli dönemlerde geçerli olabildiğini göstermektedir.

Grafik 2. FCS ve IBT Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Seyri

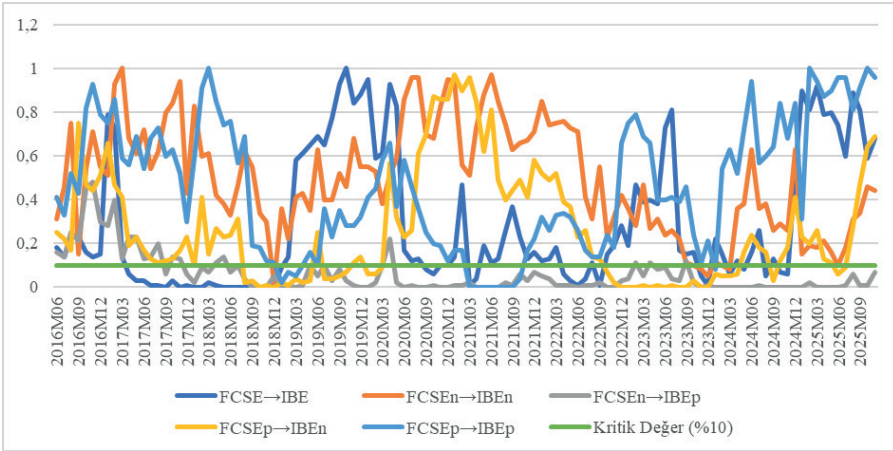
Grafik 3 üzerinden IBT ile FCS arasındaki ilişki bütüncül olarak incelendiğinde; ilişkinin belli dönemlerde anlamlı olduğu, özellikle 2023 sonrasında geçerli olduğu görülmektedir. Şoklar açısından bakıldığında ise en kararlı nedensellik ilişkisinin IBTp→FCSn arasında olduğu, bunu IBTn→FCSp ilişkisinin takip ettiği görülmektedir. Bu sonuçlar Grafik 2’de sunulan bulguların iki yönlü olduğunu göstermektedir.

Grafik 3. IBT ve FCS Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Seyri

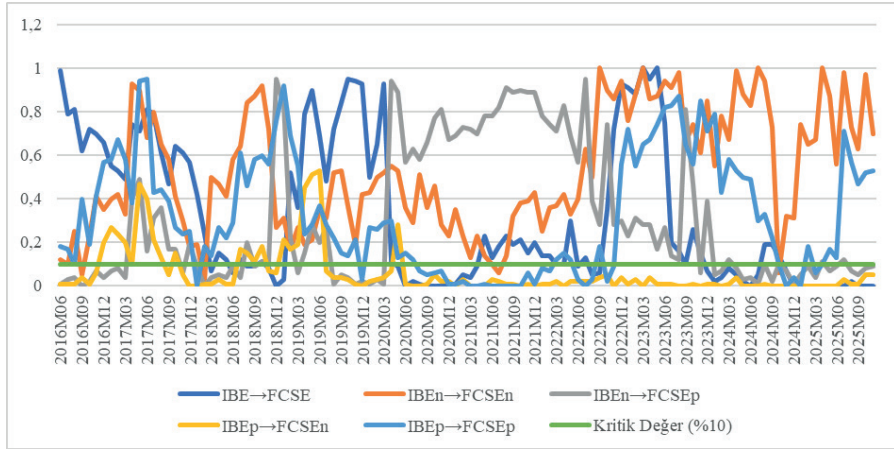
Grafik 4 üzerinden FCSE ile IBE arasındaki ilişki bütüncül olarak incelendiğinde; ilişkinin dalgalı seyrettiği ve 2022M10 itibariyle anlamsızlaştığı görülmektedir. Şoklar açısından en kararlı nedensellik ilişkisi FCSEn→IBEp arasındadır ve onu FCSEp→IBEn ilişkisi takip etmektedir ancak 2024M06 itibariyle bu ilişki anlamsız hale gelmiştir.

Grafik 4. FCSE ve IBE Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Seyri

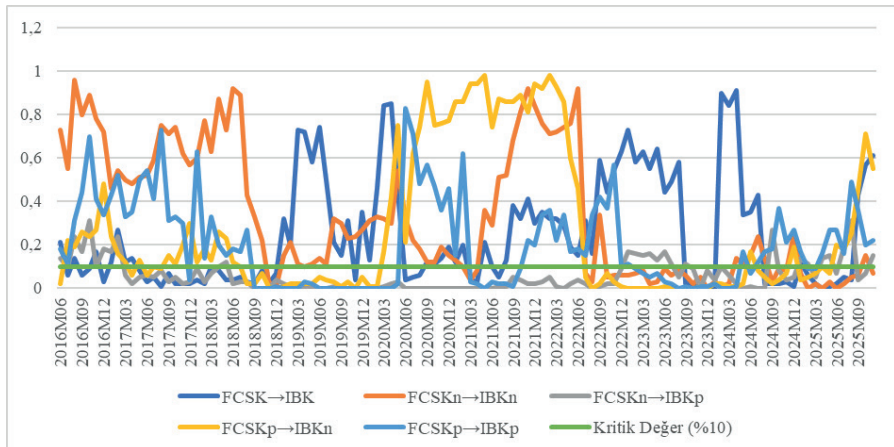
Grafik 5 üzerinden IBE ile FCSE arasındaki ilişki bütüncül olarak incelendiğinde; ilişkinin belli dönemlerde anlamlı olduğu, özellikle 2023 sonu itibariyle yeniden geçerli olduğu görülmektedir. Şoklar açısından bakıldığında en kararlı nedensellik ilişkisi IBEp→FCSEn arasındadır. IBEn→FCSEp ilişkisi dönemler itibariyle geçerliken IBEn→FCSEp ilişkisi uzun dönemin ardından 2024 itibariyle anlamlı hale gelmiştir.

Grafik 5. IBE ve FCSE Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Seyri

Grafik 6 üzerinden FCSK ile IBK arasındaki ilişki bütüncül olarak incelendiğinde; ilişkinin yüksek frekansta dalgalandığı, 2024 sonu itibariyle anlamlı seyrettiği görülmektedir. Şoklar açısından en kararlı nedensellik ilişkisi FCSKn→IBKp arasındadır ve onu FCSKp→IBKn ilişkisi takip etmektedir. FCSKp→IBKn ilişkisinin pandemi öncesinde, 2022M06 ile 2025M06 arasında anlamlı hale geldiği ancak sonrasında ilişkinin anlamsız hale geldiği görülmektedir.

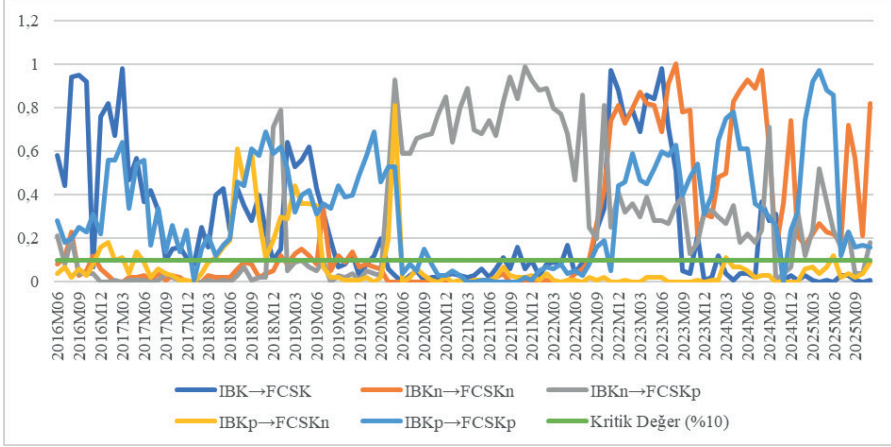
Grafik 6. FCSK ve IBK Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Seyri

Grafik 7 üzerinden IBK ile FCSK arasındaki ilişki bütüncül olarak incelendiğinde; ilişkinin pandemi dönemi hariç büyük ölçüde anlamlı olduğu görülmektedir. Şoklar açısından bakıldığında en kararlı nedensellik ilişkisi IBKp→FCSKn arasındadır. IBEp→FCSEp ilişkisi ise IBEp→FCSEp

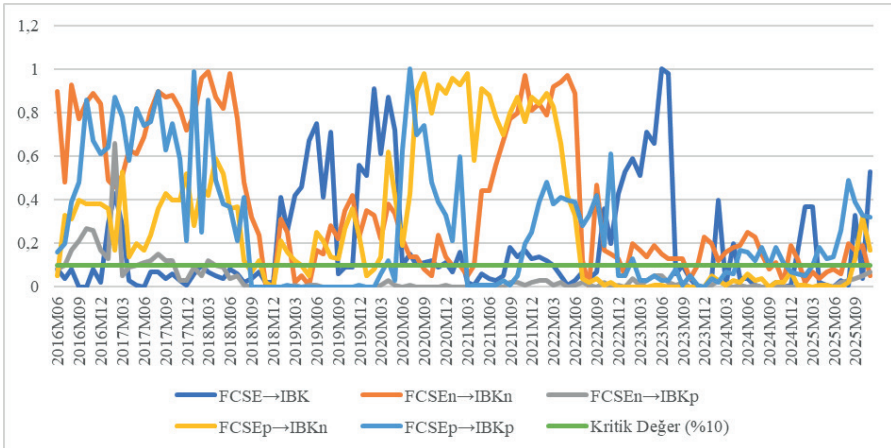
ilişkinine paralel hatta biraz daha gecikmeli olarak uzun dönemin ardından 2025 itibarıyla anlamlı hale gelmiştir.

Grafik 7. IBK ve FCSK Arasındaki Nedensellik İlişisinin Seyri

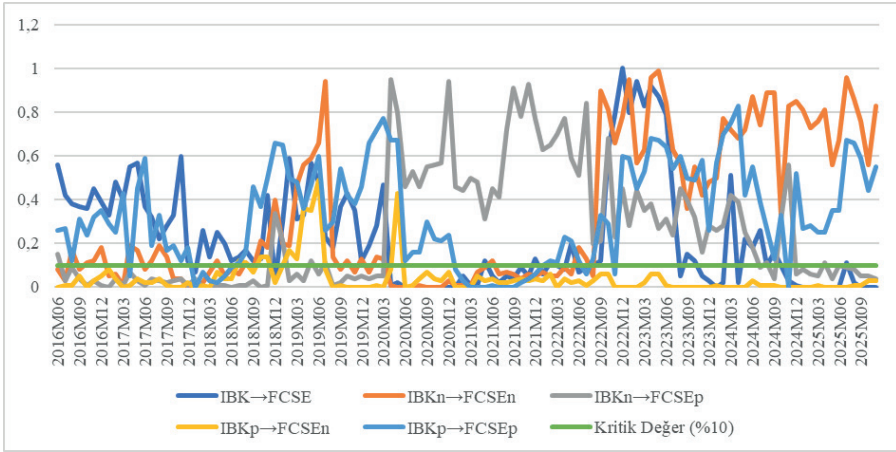
Grafik 8 üzerinden Erkek-Kadın açısından çapraz ilişkilere bakıldığında ise sonuçlar farklılaşabilmektedir. Bu noktadan hareketle FCSE ile IBK arasındaki ilişki bütüncül olarak incelendiğinde; 2018 öncesinde büyük ölçüde geçerli olan ilişkinin 2020M06-2022M06 arasında yeniden anlamlı hale geldiği ve sonrasında dalgalı seyir izlediği görülmektedir. Şoklar açısından en kararlı nedensellik ilişkisi FCSEn→IBKp arasındadır ve onu özellikle son yıllarda FCSEp→IBKn ilişkisi takip etmektedir. Dolayısıyla işbaşında olan kişilerin cinsiyet bakımından birbirleriyle ikame ilişkisinde oldukları yorumu yapılabilir.

Grafik 8. FCSE ve IBK Arasındaki Nedensellik İlişisinin Seyri

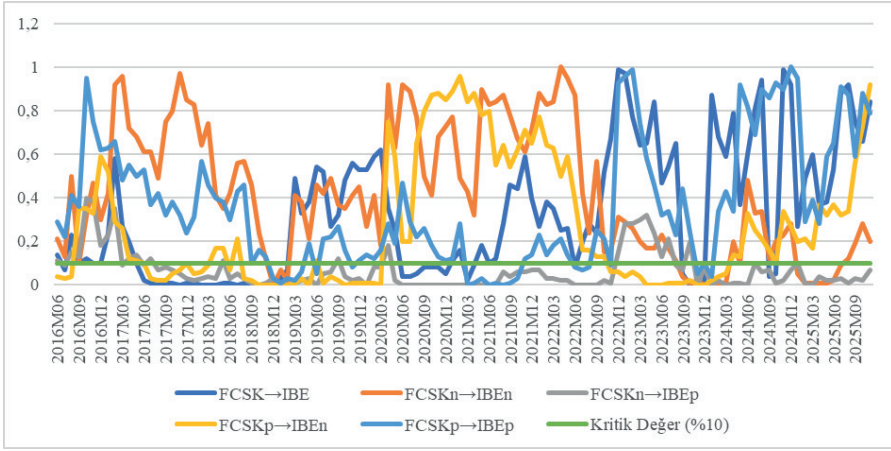
Grafik 9 üzerinden IBK ile FCSE arasındaki ilişki bütüncül olarak incelendiğinde; ilişkinin pandemi sonrası dönemde anlamsız hale gelmekle birlikte genelde ve son aylarda anlamlı olduğu görülmektedir. Şoklar açısından bakıldığında en kararlı nedensellik ilişkisi IBKp→FCSEn arasındadır. Daha açık bir ifadeyle işbaşında olan kadınların sayısındaki artış erkeklerin fiili çalışma sürelerini azaltmaktadır. Bu ilişkinin tersi IBKn→FCSEp ise 2024 sonrasında anlamlı seyretmiştir.

Grafik 9. IBK ve FCSE Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Seyri

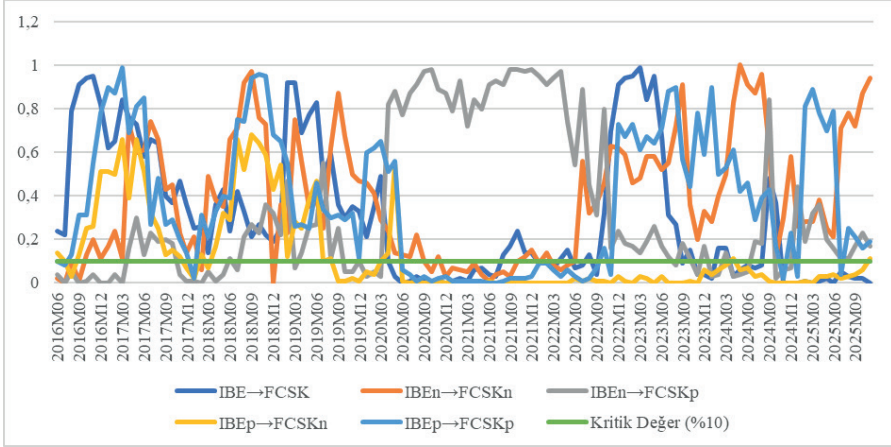
Grafik 10 üzerinden FCSK ile IBE arasındaki ilişki bütüncül olarak incelendiğinde; nedensellik ilişkisinin 2019 itibariyle anlamsızlaşması dikkat çekmektedir. Şoklar açısından en kararlı nedensellik ilişkisi FCSKn→IBEp arasındadır ve onu özellikle pandemi öncesi ve sonrasında anlamlı hale gelen FCSKp→IBEn ilişkisi takip etmektedir ancak bu ilişki 2024 itibariyle anlamsız hale gelmiştir. Bu bulgular da ikame ilişkisinin varlığına işaret etmektedir.

Grafik 10. FCSK ve IBE Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Seyri

Grafik 11 üzerinden IBE ile FCSK arasındaki ilişki bütüncül olarak incelendiğinde; ilişkinin nadiren anlamlı hale gelebildiği görülmektedir. Şoklar açısından bakıldığında en kararlı nedensellik ilişkisi IBEp→FCSKn arasındadır. Daha açık bir ifadeyle işbaşında olan erkeklerin sayısındaki artış kadınların fiili çalışma sürelerini azaltmaktadır. Bu sonuç kadın-erkek istihdamının birbirini ikame edebildiğini göstermektedir.

Grafik 11. IBE ve FCSK Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Seyri

4 Değerlendirme ve Sonuç

Çalışma, insan emeğinin üretim sürecine katılımını ifade eden temel bir kavramdır ve özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde merkezi bir öneme sahiptir. 19. yüzyıldan itibaren dönüşen üretim yapıları ve neoliberal politikaların etkisiyle emek piyasalarında kamu müdahalesinin azalması,

emeğin istismarına kapı aralamış ve çalışma koşulları ve süreleri üzerinde belirleyici olmuştur.

İlgili literatürde istihdam ve işsizlik genellikle üretim, büyüme ve gelir göstergeleriyle birlikte ele alınırken, bu çalışmada haftalık fiili çalışma süreleri ile iş başında olanların sayısı arasındaki nedensel ilişki asimetrik zamanla değişen Toda-Yamamoto Bootstrap nedensellik testiyle incelenmiştir.

Elde edilen bulgular, çalışma süreleri ile işbaşında olanlar arasındaki ilişkinin çok boyutlu ve dinamik olduğunu ve zaman içinde değişebildiğini göstermektedir. Veriler pandemi döneminde ilişkilerin bozulduğu ve özellikle de 2024 sonrasında ilişkilerin farklılaşma eğiliminde olduğu dikkat çekmektedir.

Yapılan analizlerde en kararlı bulgu haftalık ortalama fiili çalışma sürelerindeki azalmalardan ile işbaşında olanların sayısındaki artışa doğru (FCSn→IBTp) nedenselliğin olduğudur. Bu kısa çalışma sürelerine dair politikaların istihdamı artıracağına dair teorik ve pratik beklentilerle uyumludur. Diğer taraftan bazı dönemlerde çalışma sürelerindeki artışın işbaşında olanların sayısını düşürdüğüne dair (FCSp→IBTn) bulgular da “çalıştıkça işsiz kalma” olarak ifade edilen çalışma paradoksunun belirli dönemlerde geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca işbaşında olanların sayısındaki artışların çalışma sürelerinde azalmalara (IBTp→FCSn) özellikle 2023 sonrasında neden olduğuna dair bulgular, nedensellik ilişkilerinin karşılıklı ve zamanla değişen yapıda olduğunu göstermektedir.

Cinsiyet ayrımında elde edilen bulgular ise erkek ve kadın emeğinin birbirini belirli dönemlerde ikame edebildiğini, erkeklerin çalışma sürelerindeki artışların/azalışların işbaşında olan kadın sayısını azalttığı/arttırdığını ortaya koymaktadır. Bu ilişkinin tersi daha az dönemde anlamlı olmakla birlikte kadınlar için de geçerlidir, işbaşında olan kadın sayısındaki artış/azalış erkeklerin çalışma sürelerini azaltmakta/artırmaktadır. Kadınların çalışma sürelerinin işbaşında olan erkeklerin sayısına olan nedensellik ilişkisi ise 2019 sonrasında anlamsızdır. Şoklara bakıldığında ise kadınların çalışma sürelerindeki artış/azalışların işbaşında olan erkek sayısını azaltmakta/artırmaktadır. İşbaşında olan erkeklerin sayısındaki artışlar da kadınların çalışma sürelerinde azalmaya neden olurken bu ilişkinin tersi büyük ölçüde anlamlı değildir. Buradan hareketle ikame ilişkinin bazı dönemlerde sınırlı kaldığı yorumu yapılabilmektedir.

Sonuçlar genel olarak, haftalık fiili çalışma süreleri ile iş başında olanların sayısı arasındaki ilişkinin dönemler itibariyle değişebildiğini, “daha çok çalışma–daha çok istihdam” anlayışının tutarlı olamayabileceğini, çalışma

sürelerinin kısaltılmasının istihdamı destekleyebildiğini ve uzun çalışma saatlerinin istihdamı dışlayıcı etkiler doğurabildiğini göstermektedir. Bu doğrultuda çalışma, emek piyasasına yönelik politikaların gerek kurgulanma gerekse de uygulama aşamasında istihdam düzeyinin yanı sıra çalışma sürelerine ve işbaşında olma durumuna da odaklanması gerektiğini göstermektedir.

Kaynakça

- Balcılar, M., Özdemir, Z. A., & Arslantürk, Y. (2010). Economic growth and energy consumption causal nexus viewed through a bootstrap rolling window. *Energy Economics*, 32(6), 1398–1410.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimator for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74, 427–431.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49, 1057–1072.
- Efron, B. (1979). Bootstrap methods: Another look at the jackknife. *The Annals of Statistics*, 7(1), 1–26.
- Granger, C. W. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica*, 37, 424–438.
- Granger, C. W. J., & Yoon, G. (2002). *Hidden cointegration* (Department of Economics Discussion Paper No. 2002-02). University of California, San Diego. <https://doi.org/10.2139/ssrn.313831>
- Hacker, R. S., & Hatemi-J, A. (2006). Tests for causality between integrated variables using asymptotic and bootstrap distributions: Theory and application. *Applied Economics*, 38(13), 1489–1500.
- Hacker, R. S., & Hatemi-J, A. (2012). A bootstrap test for causality with endogenous lag length choice: Theory and application in finance. *Journal of Economic Studies*, 39(2), 144–160.
- Kim, M. (2023). *OECD average annual hours worked: Comparative analysis and implications* (KDI Focus No. 128). Korea Development Institute.
- Lee, J., & Strazicich, M. C. (2003). Minimum Lagrange multiplier unit root test with two structural breaks. *The Review of Economics and Statistics*, 85(4), 1082–1089.
- Lee, J., & Strazicich, M. C. (2004). *Minimum LM unit root test with one structural break* (Working Paper No. 04-17). Appalachian State University.
- Lee, S., McCann, D., & Messenger, J. C. (2007). *Working time around the world: Trends in working hours, laws and policies in a global comparative perspective*. Routledge.
- Mütevellioğlu, N. (2009). Türkiye’de çalışma sürelerinin uzaması ve ölümlü iş kazalarında artış. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, Nisan–Mayıs–Haziran, 8–14.
- Phillips, P. C. B., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75, 335–346.
- Şen, A. (1998). Uluslararası politik ekonomi (UPE) nedir? *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1–2), 393–408.

- Şen, A. (2005a). Washington Konsensüsü ve gelişmekte olan ülkeler sorunları: Eleştirel bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 181–200.
- Şen, A. (2005b). İktisadi kalkınmada devlet-piyasa nispi rollerine ilişkin tartışmalara “Washington sonrası konsensüs” son noktayı koydu mu? *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 325–341.
- Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995). Statistical inferences in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of Econometrics*, 66, 225–250.
- TÜİK. (2025). *Hanehalkı işgücü araştırması metodolojik açıklama dokümanı: İşgücü istatistikleri (aylık, çeyreklik ve yıllık göstergeler)*. Türkiye İstatistik Kurumu.
- Yıldırım, K. (2011). Uluslararası düzenlemelerde fazla çalışma ve ülke uygulamaları. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 23(4), 34–103.

